

19.00 hod. / koncertní dům Gewandhaus Leipzig (Augustusplatz 8, 04109 Leipzig)

- slavnostní zahájení veletrhu s koncertem orchestru Gewandhaus s dirigentem Jakubem Hrušou
hlavní projev pana ministra

Dámy a pánové,
vážení hosté Lipského knižního veletrhu,

dostalo se mi cti hovořit zde na zahájení této velké literární události. Radost mám o to větší, že hlavním hostem tohoto veletrhu je moje domovská Česká republika, respektive česká literatura. Dovolte mi tedy úvodem říci několik slov o významu literatury v dnešním světě, s přihlédnutím zvláště k české slovesné tvorbě.

To, že je dobrá literatura pro smysluplné fungování společnosti nezbytná, může znít jako klišé. A přece, když se nad touto skutečností zamyslíme, zdánlivá banalita zmizí. O významu literatury pro společnost nás máloco tak poučí jako české dějiny. Funkce, kterou sehrávala literatura v české společnosti v kontextu dějinných událostí např. v minulém století, je neoddiskutovatelná. Myslím na její roli v utváření česko-slovenské identity v období tzv. první republiky. Myslím na to, jaký symbolický význam měla pro československé občany především poezie v období nacismu. A pochopitelně myslím na skutečnost, jakou roli sehrála literatura v druhé polovině dvacátého století, v období komunistického režimu. Vždyť velká jména české literatury 20. století počínaje např. Milanem Kunderou, Bohumilem Hrabalem, Ludvíkem Vaculíkem, Václavem Havlem, Jaroslavem Seifertem, Jiřím Kolářem nebo Vladimírem Holanem jsou neodmyslitelně spjatá i se zápasem o povahu české společnosti. Zápasem o demokratizaci nedemokratického režimu. A je příznačné, a význam literatury to jediné podtrhuje, že po zmarnění nadějí pražského jara byla podstatná část literatury podřízena cenzurnímu dohledu a literatuře bylo znemožněno svobodně fungovat. O jejím významu v českých dějinách pak svědčí i to, že po listopadové revoluci byla opět mapa literární historie překreslena, a zapomenutá a začerněná jména opět vstoupila do čtenářského povědomí. A objevila se podstatná jména nová.

Literatura v tomto smyslu představovala cenné svědectví, že všechna česká společnost nebyla totalitárním režimem převálcována, že v české společnosti přežilo tvořivé a humanistické jádro milující

svobodu. Rád bych v tomto kontextu odcitoval jednu ze spisovatelek, která na tomto Veletrhu rovněž účinkuje. Sylvie Richterová v jednom svém eseji napsala: „*Nejlepší obranou proti potlačování paměti je paměť sama, nejlepší formou paměti je živé umění dosahující univerzálních hodnot*“. Literatura tak představuje zápas o dějinné nezapomnění a je svědectvím o odvaze a rezistenci vůči snahám převést dílčí a rozporuplné pravdy života na jednu všeobsáhlou ne-pravdu. To je etický rozměr nejlepší české literatury v uplynulém století. Mohlo by se zdát, že takovýto úkol plní literatura pouze v totalitních a autoritativních režimech, že její funkce v demokratickém systému je jiná. Že de facto tuto svoji základní podvratnou funkci ztrácí. To si však nemyslím.

Neboť literatura hodná svého jména i nadále klade nepohodlné otázky, zpochybňuje zavedené pořádky, vznáší etické nároky, problematizuje vše pohodlné a falešné. Zkrátka ukazuje život v jeho složitosti, rozpornosti a nesamozřejmosti a samozřejmě kráse. Naše obtížná doba na začátku 21.století, plná zvrátů, nejistot a zkoušek potřebuje tento pohled odjinud, z hloubky. Ať již máme na mysli klimatické změny, sociální nerovnost, růst populistické demagogie, včetně tzv. alternativních pravd a zpráv ohrožujících demokracii, všechny tyto skutečnosti jsou také prostředkovány slovy. A ve slovech se o ně zápasí. Jak často se ovšem slovy manipuluje a poraženým se stává pravda. Toto zneužívání slov může dobrá literatura odhalit. I v tom je její smysl. I v tom spočívá odpovědnost spisovatele.

Nepřekvapilo mě, že před časem Milan Kundera spoluinicioval otevřený dopis předních evropských intelektuálů na obranu jednotné Evropy a evropské myšlenky před populistickým a demagogickým ohrožením. Před sirénami, které by chtěly stáhnout náš společný evropský projekt ke dnu. Naslouchat spisovatelům se v tomto kontextu obzvláště vyplatí.

Zmiňoval jsem význam literatury pro české dějiny, ale bylo by poctivé přiznat, že v posledních letech, není hlas literatury v české společnosti slyšen tak, jak by bylo třeba. Na vině je pochopitelně vícero faktorů. Proto je třeba usilovat o podporu dobré literatury. Budeme-li na literaturu pohlížet pouze jako na běžnou tržní komoditu, ztratí svoji slyšitelnost téměř úplně a její humanistický potenciál bude promarněn. I proto jsem přesvědčen, že moderní demokratické státy svoji

literaturu podporovat musí, že je to jejich povinnost. A tato podpora se může projevit i podporou takovéto události, jako je knižní veletrh.

Cítím vděčnost, že na tomto knižním veletrhu v Lipsku může tento rok Česká republika představit svoji současnou literaturu. Některé autory a autorky, kteří jsou zde hosty, již německé publikum zná. Jiní se možná věhlasu teprve dočkají. Pochopitelně ani tento reprezentativní výběr zde přítomných není definitivním obrazem české literatury. Ta je pochopitelně bohatší. Věřím však, že česká literatura zde zastoupená si vaši pozornost zaslouží, už pro svoji různorodost, barvitost a zvláště pro svá hledání. Česká literatura není věcí minulostí, nemá jen pár zvučných jmen. I dnes má své důstojné místo v kontextu evropských literatur. I dnes může plnit a leckdy plní onu bytostnou funkci, již jsem zmínil: být živým svědectvím času, být radikální otázkou světa, být řečí směřující k pravdě.

Děkuji Vám za pozornost

Meine Damen und Herren,
sehr geehrte Gäste der Leipziger Buchmesse,

mir wurde die Ehre zuteil, hier auf der Eröffnung dieses großen literarischen Ereignisses zu sprechen. Das freut mich umso mehr, weil der Hauptgast dieser Messe meine heimatliche Tschechische Republik, respektive die tschechische Literatur ist. Gestatten Sie mir deshalb, zu Beginn einige Worte über die Bedeutung der Literatur in der heutigen Welt zu sagen, besonders in Hinblick auf das tschechische literarische Schaffen.

Dass gute Literatur für ein sinnvolles Wirken der Gesellschaft unerlässlich ist, mag wie ein Klischee klingen. Und dennoch, wenn wir über diese Tatsache nachdenken, verschwindet die scheinbare Banalität. Über die Bedeutung der Literatur für die Gesellschaft belehrt uns nur selten etwas so, wie die tschechische Geschichte. Die wichtige Funktion, welche die Literatur in der tschechischen Gesellschaft im Kontext der geschichtlichen Ereignisse innehatte, z.B. im vergangenen Jahrhundert, ist unbestreitbar. Ich denke dabei an ihre Rolle bei der Gestaltung der tschecho slowakischen Identität in der Ära der sog. Ersten Republik. Ich denke daran, welche symbolische Bedeutung für die tschechoslowakischen Bürger vor allem die Poesie während des Nationalsozialismus hatte. Und natürlich denke ich an die Tatsache, welche Rolle die Literatur in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts spielte, in der Zeit des kommunistischen Regimes. Sind doch so große Namen der tschechischen Literatur des 20. Jahrhunderts wie Milan Kundera, Bohumil Hrabal, Ludvík Vaculík, Václav Havel, Jaroslav Seifert, Jiří Kolář oder auch Vladimír Holan unmittelbar auch mit dem Ringen um den Charakter der tschechischen Gesellschaft verbunden. Einem Ringen um die Demokratisierung eines undemokratischen Regimes. Und es ist bezeichnend, und unterstreicht insbesondere die Bedeutung der Literatur, dass nach der vereitelten Hoffnung des Prager Frühlings der wesentliche Teil der Literatur einer Zensur unterstellt wurde und damit ein freies Schaffen unmöglich war. Von ihrer Bedeutung in der tschechischen Geschichte zeugt auch, dass nach der Revolution 1989 wiederum das Blatt der literarischen Historie gewendet wurde, und die vergessenen und geschwärtzten Namen erneut in das Bewusstsein der Leser zurückkehrten. Darüberhinaus setzten sich wichtige neue Namen durch.

Die Literatur stellte in diesem Sinne ein wertvolles Zeugnis dafür dar, dass nicht die ganze tschechische Gesellschaft durch das totalitäre Regime überrollt worden war, dass in der tschechischen Gesellschaft der schöpferische und humanistische, freiheitsliebende Kern überlebt hatte. Ich möchte in diesem Kontext eine der Schriftstellerinnen zitieren, die auf dieser Messe ebenfalls vertreten ist. Sylvie Richterová schrieb in einem ihrer Essays: „*Die beste Verteidigung gegen die Unterdrückung des Gedächtnisses ist das Gedächtnis selbst, die beste Form des Gedächtnisses ist die lebendige Kunst, die einen universalen Wert erreicht.*“ Literatur stellt also ein Ringen um das geschichtliche Nicht-Vergessen dar und ist ein Zeugnis von Mut und Resistenz gegenüber Bestrebungen, halbe und widersprüchliche Wahrheiten des Lebens in eine allumfassende Nicht-Wahrheit zu überführen. Das ist der ethische Impetus der besten tschechischen Literatur im vergangenen Jahrhundert. Es mag scheinen, dass eine solche Aufgabe die Literatur nur in totalitären und autoritativen Regimen erfüllt hat, dass ihre Funktion im demokratischen System eine andere ist. Dass sie de facto diese ihre grundlegend subversive Funktion verliert. Dieser Meinung bin ich jedoch nicht.

Weil eine Literatur, die ihres Namens würdig ist, auch weiterhin unbequeme Fragen stellt, die eingeführte Ordnung anzweifelt, ethische Ansprüche erhebt, alles Bequeme und Falsche problematisiert. Kurzum das Leben in seiner Kompliziertheit, Widersprüchlichkeit und Nicht-Selbstverständlichkeit zeigt, und natürlich auch in seiner ganzen Schönheit. Unsere schwere Zeit zu Beginn des 21. Jahrhunderts voller Umwälzungen, Unsicherheiten und Prüfungen braucht diese Sicht von anderswo, aus der Tiefe. Sei es der Klimawandel, an den wir denken, die soziale Ungleichheit, das Anwachsen einer populistischen Demagogie, einschließlich sogenannter alternativer, die Demokratie bedrohender Wahrheiten und Nachrichten, all diese Tatsachen werden auch durch Worte vermittelt. Und in Worten wird um diese gekämpft. Wie oft wird jedoch mit Worten manipuliert und aus Lügen wird Wahrheit. Diesen Missbrauch der Worte kann eine gute Literatur enthüllen. Auch darin liegt ihr Sinn. Und darin besteht auch die Verantwortung des Schriftstellers.

Es hat mich nicht überrascht, als vor einiger Zeit Milan Kundera einen offenen Brief mitinitiiert hat, worin sich führende europäische Intellektuelle für den Schutz eines einheitlichen Europas und des

europäischen Gedankens vor populistischer und demagogischer Bedrohung ausgesprochen haben. Vor den Sirenen, die unser gemeinsames europäisches Projekt in den Abgrund ziehen wollen. In diesem Kontext den Schriftstellern zuzuhören, zahlt sich ganz besonders aus.

Ich erwähnte die Bedeutung der Literatur für die tschechische Geschichte; es sollte aber auch ehrlich zugegeben werden, dass in den letzten Jahren die Stimme der Literatur in der tschechischen Gesellschaft nicht solches Gehör fand, wie es nötig wäre. Schuld daran sind natürlich mehrere Faktoren. Deshalb muss die Unterstützung einer guten Literatur verstärkt werden. Wenn wir in der Literatur auch weiterhin nur eine gewöhnliche Handelsware sehen, wird sie ihre Kraft wohl völlig verlieren und ihr humanistisches Potential wird vergeudet. Auch deshalb bin ich überzeugt, dass moderne demokratische Staaten ihre Literatur unterstützen müssen, dass es einfach ihre Pflicht ist. Und diese Unterstützung kann sich auch in der Unterstützung eines solchen Ereignisses ausdrücken, wie es die Buchmesse ist.

Mich erfüllt Dankbarkeit, dass auf dieser Buchmesse in Leipzig in diesem Jahr auch die Tschechische Republik ihre Gegenwartsliteratur vorstellen kann. Einige Autoren und Autorinnen, die hier zu Gast sind, kennt das deutsche Publikum bereits. Andere erwarten möglicherweise erst ihre Berühmtheit. Natürlich ist diese hier anwesende repräsentative Auswahl kein definitives Bild der tschechischen Literatur. Sie ist natürlich viel reicher. Ich glaube aber, dass die hier vertretene tschechische Literatur Ihre Aufmerksamkeit verdient, schon wegen ihrer Vielfältigkeit, Farbigkeit und besonders wegen der Fragen, die sie stellt. Die tschechische Literatur ist keine Sache der Vergangenheit, hat nicht nur ein paar wohlklingende Namen. Auch heute hat sie ihren würdigen Platz im Kontext der europäischen Literatur. Auch heute kann sie vielfach jene elementare Funktion erfüllen, die ich erwähnte: ein lebendiges Zeugnis der Zeit, eine radikale Frage an die Welt, eine auf die Wahrheit gerichtete Sprache zu sein.

Ich danke für Ihre Aufmerksamkeit.